

т.д.), сам стає специфічним механізмом соціалізації. Це дає нам підстави розглядати імідж як інформативний та адекватний етапам соціалізації показник індивідуального досвіду людини.

Подальші наукові розвідки проблеми будуть стосуватися онтогенезу іміджу особистості, визначення чутливих періодів для його формування та функціонування.

Список використаних джерел:

1. Голованова Н.Ф. Социализация и воспитание ребенка /Н.Ф.Голованова. – СПб: Речь, 2004. – 272 с.
2. Капська А.Й. Соціальна робота: деякі аспекти роботи з дітьми та молоддю /А.Й. Капська. – К: УДЦССМ, 2001. – 324 с.
3. Мудрик А. В. Социализация человека: учеб.пособ. [для студ. вузов, обучающихся по спец.050711 (031300) – Социальная педагогика] /А. В. Мудрик. – [2-е изд., испр. и доп.]. – М. : Академия, 2006. – 304 с.
4. Панасюк А. Ю. Формирование имиджа: стратегия, психотехнологии, психотехники / А. Ю. Панасюк. – М. : Омега-Л, 2007. – 266 с.
5. Платонов Ю.П. Социальная психология поведения: учебное пособие / Ю.П. Платонов. – СПб. : Питер, 2006. – 464 с.
6. Симонова И. Ф. Педагогика имиджа. Монография. /И.Ф.Симонова СПб. 2012. - 304 с [Электронный ресурс] Размещено 27.02 2013 Режим доступа <http://simmerk.ru/> (дата обращения 8.11.2013).
7. Столяренко Л.Д. Психология: Учебник для вузов/ Л.Д.Столяренко. – СПб: Питер, 2007. – 592 с.
8. Циба В. Г. Соціологія особистості: системний підхід (соціально-психологічний аналіз) /В. Г. Циба. – К. :МАУП, 2000. – 217 с.

Резюме. В статті на основі теоретичного аналізу наукової літератури зроблена спроба визначити місце і роль іміджу в процесі соціалізації. Актуальність проблеми обумовлена тим, що завдяки соціалізації відбувається усвоєння системою цінностей суспільства, норм, правил, соціальних ролей, формування соціальних якостей, властивостей і умінь, що забезпечують входження людини в соціальне середовище і успішне функціонування в ньому. Відомо, що імідж виникає в процесі соціального спілкування і є одним з його засобів, тобто імідж - продукт соціалізації.

Імідж розглядається як феномен освоєння нових соціальних ролей, самосовершенствования, об'єктивізації цілей, внутрішніх установок, закріплення статусу, оціночне явище, сукупність зовнішніх ознак, на основі яких з позицій групових норм, представлень, цінностей, оцінюється людина. Імідж дозволяє людині адекватно, символічно, образно представляти себе суспільству. Він виконує функцію внутрішнього регулятора її поведінки. На кожному етапі соціалізації імідж виступає показником соціального індивідуального досвіду людини, універсальним засобом вирішення її проблем, пов'язаних з оптимізацією спілкування і взаємодії. Це дозволяє вважати імідж одним з механізмів соціалізації.

Ключові слова: людина, соціалізація, імідж, механізм соціалізації, індивідуальний досвід.

Summary. In the article on the basis of theoretical analysis of scientific literature an attempt to consider an image as specific index of individual experience of personality is done. The location and role of image is determined in the process of socialization of personality. Actuality of the problem is conditioned that due to socialization there is the assimilation of the system of values of society personality, norms, governed, social roles, forming of social qualities, properties and abilities, providing included of man in a social environment and successful functioning in him. It is known that an image arises up in the process of social communication and is one of his facilities, an image is a product of socialization.

Image as a phenomenon of the development of new social roles, self-improvement, objectification purposes, internal installations, secure status, the estimated effect, a set of external signs by which from the standpoint of group norms, ideas, values, valued people. Image allows the individual to adequately symbolically, figuratively to represent themselves to the society. It performs the function of internal control his behavior. At each stage of socialization image serves an indicator of social identity of individual experience, a universal means of solving its problems related to the optimization of communication and interaction. This suggests that the image is one of the mechanisms of socialization.

Key-words: personality, socialization, mechanisms of socialization, individual experience, image.

УДК 37.015.3: [316.614] 053.6

Г. О. ПОКОТИЛО

НЕДОЛІКИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ЯК ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ

Резюме. У статті розглядаються сучасні тенденції соціалізації особистості підлітка. Розкрито недоліки соціалізації, які є наслідком девіації у поведінці підлітків. Обґрунтовується необхідність урахування зазначених дефектів у процесі підготовки психологів до роботи з дезадаптованими неповнолітніми.

Ключові слова: соціалізація, підростаюча особистість, недоліки соціалізації, девіантна поведінка, соціальні групи.

Постановка проблеми. У сучасному суспільстві відбуваються бурхливі зміни, які неодмінно впливають на соціалізацію дітей та підлітків. Особливість нинішньої ситуації, у якій відбувається становлення підростаючої особистості, полягає у тому, що цей процес відбувається в умовах розширення соціальної самостійності, вибору та ініціативи підростаючого покоління. Він супроводжується переоцінкою цінностей, критичним осмисленням досвіду попередніх поколінь, новими уявленнями про власне майбутнє та майбутнє всього суспільства.

Інтерес до феномена соціалізації особистості значно зростає в умовах збільшення кількості груп неповнолітніх із девіантною поведінкою, що є результатом впливу різноманітних недоліків соціалізації.

Мета: розкрити особливості недоліків соціалізації як чинників, що сприяють становленню девіантної поведінки підлітків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з проблеми. Вітчизняна психологія, не заперечуючи впливу природжених особливостей організму на властивості особистості, підтримує точку зору згідно з якою індивід стає особистістю по мірі її включеності до суспільного життя. Особистість формується за участю і під впливом інших людей, які передають накопичені ними знання і досвід. Це відбувається не шляхом простого засвоєння суспільних відносин, а в результаті складної взаємодії зовнішніх (соціальних) і внутрішніх (психофізичних) задатків розвитку як єдність індивідуально значущих і соціально типових рис і якостей (Божович Л.І., Братусь Б.С., Зейгарник Б.В., Леонтьєв О.М., Мухіна В.С., Славіна Л.С. та ін.).

Особистість і її аномалії розглядаються через соціально обумовлену життєдіяльність, яка реалізується в ставленні до оточуючої дійсності. Слід зазначити, що розвиток особистісних якостей і певних особливостей поведінки індивіда обумовлений природженими передумовами, соціальними умовами (особливостями взаємин із батьками, дорослими та однолітками, змістом діяльності); внутрішньою позицією самого індивіда (Л.С. Виготський, С.Л. Рубінштейн). Соціалізація розглядається як взаємодія особистості із середовищем, обумовлює адаптованість осіб до різних соціальних ситуацій, мікро і макрогруп. Рівнями адаптації є: конформізм (суб'єкт діє так, як вимагає соціальне середовище, але дотримується своєї системи цінностей (А. Маслоу)); взаємна терпимість, поблажливість до цінностей і форм поведінки один одного; акомодация, що виявляється у визнанні людиною цінностей соціального середовища і визнанні середовищем індивідуальних характеристик людини; асиміляція або повне пристосування, коли людина відмовляється від своїх власних цінностей (Я.Щепанський). Поняття "соціалізація" у сучасній психології розуміється як "засвоєння індивідом соціального досвіду" (І. С. Кон); як "входження до соціального середовища, пристосування до нього, оволодіння певними ролями і функціями" (Б. Д. Паригін). На думку І. Б. Котової та Є. Н. Шиянова, зміст соціалізації розкривається на межі таких процесів, як адаптація, інтеграція, саморозвиток і самореалізація.

Виклад основного матеріалу. У соціумі існує велика кількість соціальних агентів, які незалежно від глибини їх уявлень про природу та процес розвитку підростаючої особистості, конкретних уявлень про становище дітей у суспільстві, від ідеологічних і соціально психологічних настанов, життєвих стратегій і мотивацій, впливають на сферу інтересів дітей, їх ціннісні орієнтації, настанови. Ці засвоєні норми і цінності, з одного боку, мають допомогти дитині адаптуватися до навколишнього оточення, стати повноправним членом різних соціальних груп, реалізувати себе в них і навіть позитивно впливати на їх вдосконалення та розвиток, з іншого боку, нерідко несуть у собі нові проблеми і суперечності, що дезорієнтують та травмують вразливу психіку дитини і спрямовують її поведінку в асоціальному напрямі.

Реальна соціальна структура пропонує підростаючій особистості величезний репертуар соціальних ролей, детермінованих існуючим потенціалом розвитку економіки, управління і соціального середовища, екології, та ширшими процесами, що відбуваються поза межами соціуму. При цьому особистість скоріш за все виступає об'єктом дії, аніж повноправним її суб'єктом. Процеси освоєння цих ролей визначаються величезною кількістю біологічних, психологічних і іншого роду чинників, що діють з моменту зачаття дитини. Окремі з цих процесів можуть бути цілеспрямованими. Інші ж – і їх, на жаль, більшість – є стихійними, виникають і протікають спонтанно і, нерідко, на інтуїтивному рівні, не є усвідомленими і тому керованими, а також не забезпечуються необхідними для їх вирішення ресурсами: фінансовими, матеріальними, кадровими, технологічними тощо. На сьогодні представників соціуму вважають себе компетентними в питаннях здоров'я, освіти і виховання. Подібна "компетентність" породжує тривогу, яка виникає у декількох напрямках, що різняться за типами усвідомлених дефектів.

По-перше, це недоліки біологічного відтворення: природжені хвороби, травми при вагітності та пологах, затримки (дефекти) розумового і психічного розвитку дітей, викликані фізіологічними чинниками, некомпетентністю та непрофесіоналізмом відповідних структур, а також дефіцитом ресурсів і відповідних технологій.

По-друге, це недоліки соціалізації, що призводять до девіантної поведінки дітей і підлітків – порушення ними норм права, моралі, загальної культури і т.п. У дослідженні проблем соціалізації особливу значущість має виявлення особливостей відносин неповнолітніх. Саме у цьому віці, як показали дослідження І. С. Кона, І.Б.Котової, Н.Ю.Максимової, Т.Н.Мальковської, А.В. Мудрика, Е.Н.Шиянова, розширюється соціальне середовище, яке впливає на учня. У старших підлітків, хлопців і дівчат, розвивається прагнення емансипації від дорослих, визначення свого місця в житті. Важливим каналом інформації виступає спілкування з однолітками,

воно ж стає засобом психологічного захисту з боку однолітків. По мірі того, як збільшується час, що проводиться дітьми поза сім'єю і школою, зростає питома вага групи однолітків, які у багатьох випадках переважають авторитет батьків. Групи однолітків як чинник соціалізації не є однорідними і зараз дуже змінилися: раніше це були керовані і більш-менш спрямовані дорослими дитячі колективи і організації (піонери, комсомол), сьогодні ж це різноманітні неформальні співтовариства, переважно різновікові і змішані у соціальному відношенні.

По-третє, це недоліки сімейного життя, поява і відтворення на рівні мікросередовища дитини всіляких неадаптивних, руйнівних форм відносин як між ним і дорослими, так і просто дорослих один з одним, сімейний інфантилізм та егоїзм, бажання "скинути" соціальним структурам всю відповідальність за виховання і освіту власних дітей. У сім'ї формуються не лише соціально значущі якості особистості, а й властиві їй оцінні критерії; вплив сім'ї на підлітка сильніший за вплив школи, суспільства в цілому. Наприклад, зазначає В.Д.Срмаков, варварський принцип "око за око, зуб за зуб" здається підліткови, що виріс в асоціальної сім'ї, природним і справедливим. Аналізуючи роботи В.Поташова, можна відзначити, що споживацькі цінності, які формуються саме в сім'ї, небезпечно впливають на неповнолітніх, оскільки вони прагнуть досягнути бажаного будь-яким шляхом. Дослідження І.І.Шуригіної показали, що в сім'ях, матері яких мають вищу освіту, не було жодного випадку, щоб 14-15-літні виявляли схильність до девіацій. Серед бідних дітей малоосвічених матерів були і крадіжка, і суїцид.

По-четверте, це недоліки, пов'язані із економічною диспропорцією, що склалася в суспільстві, поділом громадян на бідних і багатих, зростанням безробіття, культивованою певною частиною соціуму "психологією наживи", зневагою до чесної щоденної праці, демонстративним культом "легких грошей" і "стрімких", нічим не виправданих "кар'єр", які наочно показують поколінню реальну "істину життя", в якій немає місця ні високому рівню освіти, ні інтелектуальності, ні стійким моральним імперативам. Як з'ясувалося у дослідженнях І.І.Шуригіної, чинником підвищення авторитету батьків для дітей є їх зайнятість комерційною діяльністю. Діти із більшою готовністю покладаються на їх поради, справедливо вважаючи своїх батьків більш адаптованими до нових умов життя, які тверезо оцінюють реальну життєву ситуацію.

По-п'яте, це недоліки, пов'язані із практикою існування і роботи громадських і молодіжних організацій. Більшість із них, на словах декларуючи високі ідеали і етичні цінності, проводять масу всіляких виховних заходів, насправді роблять це лише для "галочки", створюють так звані фіктивно-демонстративний продукт, який необхідний їм для отримання різноманітних ресурсів як від місцевої влади, так і інших структур та організацій.

По-шосте, це недоліки, пов'язані із циркуляцією в суспільстві усіляких інформаційних потоків, ключовим агентом яких є ЗМІ. Подібні явища суспільства не можуть не впливати на підростаюче покоління і не наносити шкоди його духовно-етичному здоров'ю. В результаті таких неадекватних впливів можливе виникнення депресивних станів, які виявляються у вигляді таких симптомів, як апатія – стан байдужості, повної індіферентності до того, що відбувається, що оточує, свого становища, минулого, перспектив на майбутнє тощо. Це стійке або скороминуче тотальне випадання як вищих соціальних почуттів, так і вроджених емоційних програм; гіпотимія (знижений настрій) – афективна пригніченість у вигляді смутку, туги із переживаннями втрати, безвиході, розчарування, приреченості, послаблення прихильності до життя. Позитивні емоції при цьому поверхові, можуть бути повністю відсутніми; дисфорія – похмурість, озлобленість, ворожість, похмурий настрій із бурчанням, незадоволеністю, неприязним ставленням до оточення, спалахами роздратованості, гніву, люти із агресією та руйнівними діями; розгубленість – гостре відчуття безпорадності, нерозуміння найпростіших ситуацій і змін свого психічного стану. Типова надмірливість, нестійкість уваги, розгублений вираз обличчя, пози і жести спантеличеної і вкрай невпевненої людини; тривога – неясне, незрозуміле відчуття небезпеки, що зростає, передчуття катастрофи, напружене очікування трагічного результату. Емоційна енергія діє так могутньо, що виникають своєрідні фізичні відчуття. Тривога супроводжується руховим збудженням, тривожними вигуками, відтінками інтонацій тощо; страх – розмитий стан, що переноситься на всі обставини і проектується на все оточення. Страх також може бути пов'язаний із певними ситуаціями, об'єктами, людьми і виражається переживанням небезпеки, безпосередньої загрози життю, здоров'ю, благополуччю, престижу. Може супроводжуватися своєрідними фізичними відчуттями, що свідчать про внутрішню концентрацію енергії.

Зростає відсоток соціально дезадаптованих дітей, дітей з порушеннями соціалізації, із соматичними захворюваннями неврогенного і психогенного походження, із психічними розладами і абсолютно невідомими раніше формами хворобливої психічної залежності (гравці і фанати комп'ютерних клубів та ігор, прихильники ігрових автоматів тощо). Розширюється соціальне середовище для потенційного зростання злочинності. У будь-якому випадку слід зазначити мізерну роль впливу школи на вибір життєвого шляху (поради вчителів і рекомендації класних керівників). Аналіз життєвих планів підлітків показав: 3 % підлітків вважали за краще не працювати взагалі ні після 9-го класу, ні в подальші періоди життя; дуже різко впав престиж статусу робочого: практично ніхто із підлітків і їх батьків не орієнтовані на отримання робочих професій; впав престиж і наукової роботи, особливо серед підлітків: на цей вид діяльності націлено лише 4 % підлітків і 8 % їх батьків; знизився рівень довіри до бюджетної сфери: на роботу в комерційні фірми орієнтовано в 7 разів більше батьків дев'ятикласників і в 4 рази більше батьків учнів у 10 – 11 класах, ніж на роботу в державних установах. Практично половина респондентів відзначає, що становище в суспільстві і місце в житті сьогодні ніяк не пов'язані із рівнем освіти [2, с. 12]. Все вищезазначене – симптоми певної кризи в роботі з дітьми, що має соціальну природу і тривалу історію свого розвитку. Існує кілька видів реакцій дорослих на проблеми

соціалізації дітей. Реакція уникнення: факт наявності і (або) масштаб проблеми не визнаються. Цей тип реакції особливо характерний для місцевої адміністрації і великої кількості громадських організацій і полягає в тому, що чинники тривоги (але не самі проблеми) приймаються, про них говорять, їх обговорюють, здійснюються певні ритуальні дії, але реальні, а тим більше ефективні заходи, нехай навіть відстрочені за часом, застосовуються рідко, як виняток із правил. Проблемні питання мають властивість не вирішуватися, а просто передаватися “по колу”, від однієї групи адміністраторів до інших.

Поряд із реакцією уникнення, характерною для професійних груп, що існують в соціумі (лікарі, вчителі, культпрацівники, тренери спортшкол, представники МВС), інколи одні професійні групи звинувачують інші, не визнають наявності в своєму відомстві існуючих проблем. Або прямо звинувачують навколишні соціальні структури в егоїзмі та небажанні розуміти сутність та причини проблем, що стоять перед відомствами.

Отже, в сучасному суспільстві соціалізація підростаючого покоління не є керованою і цілеспрямованою, а переважно – стихійною, неусвідомлюваною, і не забезпечується необхідними для її успішного протікання ресурсами: психологічними, матеріальними, кадровими, технологічними та ін. Ступінь соціалізації особистості визначається багатьма чинниками, які в сукупності складають загальну структуру впливів суспільства на окрему особистість. Наявність дефектів у кожному з них призводить до появи в особистості соціально-психологічних особливостей, які можуть стати наслідком девіантних форм поведінки. Під впливом соціально-психологічних чинників зовнішнього середовища за наявності внутрішніх умов у дитини з'являється дезадаптація, яка виявляється у вигляді девіантної (делінквентної, адиктивної і т.п.) поведінки.

Висновки. Таким чином, представлені недоліки соціалізації вимагають пильної уваги як з боку представників наукового співтовариства, так і з боку психологів-практиків. Адже робота із контингентом дезадаптованих неповнолітніх має здійснюватися на основі комплексного та системного підходів. А це, у свою чергу, означає, що у процесі надання психологічної допомоги ми маємо орієнтуватися не лише на особистість девіанта, а й середовище його існування, яке також вимагає корекційних впливів. Саме ці аспекти і стануть перспективою наших подальших наукових розвідок.

Список використаних джерел:

1. Авдучевская (Белинская) Е. П. Особенности социализации подростка в условиях быстрых социальных изменений / Е. П. Авдучевская (Белинская), С. А. Баклушинский // Ценностно-нормативные ориентации старшеклассника. Труды по социологии образования. – Том III. – Выпуск IV. – М., 1995. – С. 118–132.
2. Агеев В. С. Межгрупповое взаимодействие: социально-психологические проблемы. / В. С. Агеев – М., 1990. – 202 с.
3. Кармадонов О. И. Социальная девиация как фактическая ценностно-нормативная модель / О. И. Кармадонов // Социально-гуманитарные знания. – 2001. – №6. – С. 148–160.
4. Клейберг Ю. А. Социальная психология девиантного поведения: Учебное пособие / Ю. А. Клейберг. – 2 е изд, доп. – М., Ульяновск, 2005. – 416 с.
5. Клейберг Ю. А. Конфликты и отклонения в социальных системах / Ю. А. Клейберг. – Кемерово: Кузбассвузиздат, 1995. – 142 с.
6. Клейберг Ю. А. Социальные нормы и отклонения / Ю. А. Клейберг. – 2-е изд-е, доп. – М.: Вита-пресс, 1997. – 140 с.
7. Ключникова Е. В. Изучение внутриличностных детерминант социальной компетентности младших подростков / Е. В. Ключникова, М. И. Лукьянова // Социальная компетентность детей и подростков: тенденции формирования. – Ульяновск, 2002. – С. 46–54.

Резюме. В статье рассматриваются современные тенденции социализации подрастающей личности. Раскрыты недочеты социализации, которые являются следствием девиаций в поведении несовершеннолетних. Обосновывается необходимость учета указанных недочетов в процес се подготовки психологов к работе с дезадаптированными несовершеннолетними.

Ключевые слова: социализация, подрастающая личность, недочеты социализации, девинтное поведение, социальные группы.

Summary. The modern tendencies of socialization of growing up personality are examined in the article. There are exposed defects of socializations which come forward investigation of deviations in the conduct of minor. The necessity of account of this defects in the process of makeready of psychologists for the work with desadaptive minor is grounded.

Key words: socialization, growing up personality, defects of socialization, deviant conduct, social groups.